

บทที่ 8

นโยบายและการวางแผนพัฒนาเศรษฐกิจ ยุคประธานเหมา (ค.ศ. 1949—1976) : แผนพัฒนาเศรษฐกิจฉบับที่ 2—4

1. ระยะแผนห้าปีฉบับที่ 2 (The Second Five-Year Plan, 1958 – 1962) และการก้าวกระโดดไปข้างหน้าครั้งใหญ่ (The Great Leap Forward, 1958 – 1960)

1.1 แผนห้าปีฉบับที่ 2 (1958—1962)

จากผลสำเร็จของแผนห้าปีฉบับแรกได้กระตุ้นให้รัฐบาลใช้แผนห้าปีฉบับที่ 2 ซึ่งทะเยอทะยานกว่าในช่วง 1958—1962 อย่างไรก็ตาม เมื่อเริ่มเตรียมร่างแผนฉบับที่ 2 ผู้นำคอมมิวนิสต์จีนค่อนข้างพอใจกับความก้าวหน้าของอุตสาหกรรม แต่ไม่พอใจเกี่ยวกับความเฉื่อยชาของการเกษตร ทั้งนี้เนื่องจากการพัฒนาอุตสาหกรรมก่อให้เกิดการขยายตัวของเมือง (Urbanization) จากประมาณการของจีนในช่วง 1952—1957 ประชากรในเขตเมืองเพิ่มขึ้น 30% ในขณะที่ในเขตชนบทเพิ่มขึ้นเพียง 9% [Alexander Eckstein, 1978, p. 200.] การเติบโตของเขตเมืองเป็นไปอย่างรวดเร็วมาก จนผลผลิตการเกษตรเพิ่มตามไม่ทัน ทำให้เกิดขาดแคลนวัตถุดิบทางการเกษตรเพื่อป้อนโรงงาน และขาดแคลนอาหารเลี้ยงประชากรในเมือง จึงปรากฏชัดว่าการเกษตรอาจกลายเป็น bottleneck sector ซึ่งจะเป็นอุปสรรคต่อการพัฒนาเศรษฐกิจโดยรวม เนื่องจากในเศรษฐกิจการเกษตรที่มีน้ำหนักมากเช่นของจีน การเกษตรมีบทบาทที่สำคัญหลาย ๆ แ่ง คือ

ประการแรก ขั้นต่ำสุดผลผลิตการเกษตรต้องเพิ่มขึ้นเร็วพอ เพื่อให้ทันกับการเพิ่มของประชากร อย่างไรก็ตาม ในเศรษฐกิจที่มีการพัฒนาอุตสาหกรรมอย่างรวดเร็วสิ่งเหล่านี้ไม่เพียงพอ การพัฒนาเป็นอุตสาหกรรมจำเป็นต้องมีการขยายตัวของเมือง และการขยายตัว

อย่างรวดเร็วของกำลังแรงงานอุตสาหกรรมด้วย ซึ่งก็หมายถึงการเพิ่มความต้องการอาหารต่อหัวตามมาบนฐานของรายได้ในเมืองมากกว่ารายได้ในชนบท สิ่งนี้ก็ทำให้เกิดขึ้นในจีนเช่นกัน

ประการที่สอง นอกจากการอุปทานอาหารแล้ว สาขาเกษตรยังต้องจัดหาวัตถุดิบจำนวนมากแก่อุตสาหกรรม ตัวอย่างเช่น โรงงานทอผ้าต้องอาศัยอุปทานของฝ้ายดิบ โรงงานเครื่องหนังจะต้องอาศัยหนังสัตว์และขนสัตว์ โรงงานแปรรูปอาหาร เบียร์ ยาสูบ ต้องอาศัยอุปทานการเกษตรทั้งสิ้น ด้วยเหตุนี้ความก้าวหน้าของการเกษตรจะมีผลอย่างยิ่งต่อความก้าวหน้าในอุตสาหกรรมผลิตสินค้าอุปโภคบริโภคอย่างกว้างขวาง

ประการสุดท้าย การเกษตรต้องผลิตให้มีส่วนเกินเพื่อการส่งออก ทั้งนี้เพื่อจะได้รับเงินตราต่างประเทศเข้ามาสำหรับให้นำเข้าสินค้าทุน และวัตถุดิบอุตสาหกรรมที่จำเป็น ในประเทศเกษตรกรรมเช่นจีน สินค้าส่งออกส่วนใหญ่เป็นสินค้าเกษตรในรูปของวัตถุดิบหรือสินค้าแปรรูป อย่างไรก็ตาม การเกษตรไม่เพียงแต่เป็นผู้อุปทานสินค้าสำหรับความจำเป็นภายในประเทศและการส่งออกเท่านั้น แต่ยังเป็นผู้อุปทานปัจจัยการผลิตด้วย เช่น แรงงานและทุน สาขาอุตสาหกรรมที่กำลังพัฒนาอย่างรวดเร็วจำเป็นต้องดึงเอากำลังแรงงานบางส่วนไปจากเขตชนบท ยิ่งกว่านั้นการเกษตรยังถูกเรียกร้องให้ต้องออมและเอาเงินไปลงทุนส่วนใหญ่เพื่อการขยายตัวของโรงงานอุตสาหกรรม การขนส่ง และสาขาอื่น ๆ

ด้วยเหตุผลดังกล่าว ทำให้ต้องมีการทบทวนนโยบายในแผนฉบับแรก ผู้นำจีนเริ่มมองเห็นว่าการใช้แผนพัฒนาแบบโซเวียตนั้นไม่เหมาะสมกับจีน จึงได้กำหนดให้เพิ่มความก้าวหน้าทางการเกษตร ในขณะที่เดียวกันก็คงไว้หรือแม้กระทั่งบางทีก็ทำการเร่งความก้าวหน้าของการพัฒนาอุตสาหกรรมด้วย ซึ่งเหมาะเห็นว่างานทั้ง 2 นี้ควรดำเนินไปพร้อมกัน [Alexander Eckstein, 1978, p. 201.] นั่นคือเหมามีความเห็นว่า “...หากเราตั้งใจจริงที่จะพัฒนาอุตสาหกรรมหนัก ก่อนอื่นเราต้องพัฒนาอุตสาหกรรมเบาและการเกษตรเพื่อเพิ่มผลผลิตและการออม เราจึงจะมีพอสำหรับการลงทุนในอุตสาหกรรมหนัก” ด้วยเหตุนี้เป็นที่คาดว่าในช่วงแผนฉบับที่ 2 คงจะเป็นเวลาเดียวกับการนำไปสู่การขยายตัวอย่างรวดเร็วในการผลิตด้านการเกษตร ในผลผลิตของโรงงานและในการผลิตขนาดเล็ก

ในวาระแรกของการประชุมกองกลางของพรรคครั้งที่ 8 ซึ่งจัดให้มีในเดือนกันยายน 1956 ในขณะที่แผนห้าปีฉบับแรกกำลังได้รับการสรุปความสำเร็จของแผนนั้น โจวเอินไหลได้ยื่นข้อเสนอสำหรับแผนห้าปีฉบับที่ 2 วัตถุประสงค์เบื้องต้น ของแผนก็คือ การทำให้การแปลงรูปเศรษฐกิจเป็นสังคมนิยมสำเร็จสมบูรณ์ ในขณะที่เดียวกันก็ดำเนินการเร่งการก่อสร้างสังคมนิยมในประเทศ วัตถุประสงค์ระยะยาว ของแผนก็คือ การสร้างฐานอุตสาหกรรมต่าง ๆ (a compre-

hensive industrial base) และแปลงรูปเศรษฐกิจการเกษตรที่ล่าช้าให้เป็นเศรษฐกิจอุตสาหกรรม สังคมนิยมที่ก้าวหน้า เพื่อให้บรรลุวัตถุประสงค์เหล่านี้แผนได้เสนอให้ [M.C. Shanta Murthy, 1981, pp. 15 – 16.]

1. ดำเนินการสร้างอุตสาหกรรมต่อไปโดยให้อุตสาหกรรมเป็นแกนส่งเสริมการสร้างใหม่ทางเทคนิคของเศรษฐกิจของชาติ และสร้างฐานที่มั่นคงสำหรับการพัฒนาอุตสาหกรรม สังคมนิยม

2. ดำเนินโครงการแปลงรูปเป็นสังคมนิยม รวบรวมและขยายระบบการเป็นกรรมสิทธิ์ร่วม (system of collective ownership) และระบบกรรมสิทธิ์โดยประชาชนทั้งมวล (system of ownership by people as a whole)

3. เพิ่มการผลิตทางด้านอุตสาหกรรมและการเกษตรต่อไป สนับสนุนความจำเป็นของงานฝีมือ การขนส่ง และการค้า

4. ใช้ความพยายามอย่างยิ่งในการฝึกอบรมบุคลากรด้านเทคนิคและส่งเสริมการวิจัยทางวิทยาศาสตร์ เพื่อสนองความจำเป็นในการพัฒนาเศรษฐกิจและวัฒนธรรมสังคมนิยม

5. เสริมสร้างการป้องกันประเทศให้เข้มแข็ง และยกระดับมาตรฐานชีวิตทางด้านวัตถุ และวัฒนธรรมของประชาชน บนฐานของการผลิตทางอุตสาหกรรมและการเกษตรที่เพิ่มขึ้น

งานเหล่านี้คาดว่าจะสำเร็จได้โดย [Hughes and Luard, 1975, pp. 64 – 65.]

1. การเพิ่มมูลค่ารวมของการผลิตด้านอุตสาหกรรมและการเกษตรในปี 1962 ควรสูงกว่าเป้าหมายตามแผนสำหรับปี 1957 ประมาณ 75%

2. การประกันอัตราการเพิ่มขึ้นในมูลค่าของผลผลิตในอุตสาหกรรมที่ผลิตสินค้าทุนเร็วกว่าในมูลค่าของผลผลิตในอุตสาหกรรมผลิตสินค้าบริโภค ดังนั้นเมื่อถึงปี 1962 ผลผลิตของแต่ละประเภทควรเป็นประมาณ 50% ของปริมาณของผลผลิตอุตสาหกรรม เมื่อเทียบกับสัดส่วน 38% และ 62% ตามลำดับ ตามที่ได้วางแผนไว้สำหรับปี 1957

3. การประกันการค่อย ๆ ปรับปรุงในมาตรฐานการครองชีพของประชาชนโดยการเพิ่มรายได้ประชาชาติ 50% ระหว่างช่วงของแผน ได้ถูกจัดสรรในสัดส่วนที่ถูกต้องระหว่างการบริโภคและการออม ดังนั้นอัตราการสะสมทุนจึงกำหนดไว้ 25% [Xu Dixin and Others, 1982, p. 9.]

4. การเพิ่มค่าใช้จ่ายด้านการสร้างเศรษฐกิจและการพัฒนาวัฒนธรรมจาก 56% ในแผนแรก เป็น 60–70% ในช่วงแผนที่ 2 ส่วนใหญ่โดยการลดรายจ่ายด้านการป้องกันและการ

บริหารจาก 32% สำหรับปี 1957 เป็น 20% ในช่วงแผนที่ 2

5. การเร่งสร้างใหม่เศรษฐกิจสังคมนิยม โดยการลงทุนของรัฐในการสร้างทุนอาจเป็น 2 เท่าของที่เป็นอยู่ในแผนฉบับแรก สัดส่วนของการลงทุนของรัฐในการสร้างทุนในสาขาอุตสาหกรรมและการเกษตร ควรเพิ่มจาก 58.2% และ 7.6% เป็น 60% และ 10% ตามลำดับ ที่เหลือ 30% สำหรับการพัฒนาด้านทุนในการคมนาคม การค้า การธนาคาร การบริหาร ฯลฯ

มติของพรรคได้เสนอว่าถึงปี 1962 การผลิตกระแสไฟฟ้าควรสูงถึง 40—43 ล้านกิโลวัตต์-ชม. ถ่านหิน 190—210 ล้านตัน เหล็กกล้า 10.5—12 ล้านตัน น้ำมันดิบ 5—6 ล้านตัน ในสาขาการเกษตรผลผลิตทั้งหมดที่ได้วางเป้าหมายไว้คือ ธัญพืช 275 ล้านตัน ฝ้าย 2.4 ล้านตัน การผลิตสินค้าบริโภคสำคัญบางอย่างจำเป็นต้องผลิตได้ 2 เท่า เป้าหมายที่ทะเยอทะยานอื่น ๆ ได้ถูกกำหนดในหลายสาขา [Hughes and Luard, 1975, p. 65.]

เพื่อให้ความก้าวหน้าทางเศรษฐกิจอย่างรวดเร็วเป็นไปอย่างรวดเร็ว รัฐบาลก็ได้ปรับปรุงระบบการศึกษาชั้นสูงเสียใหม่ เพื่อทำการผลิตวิศวกรและช่างเทคนิคจำนวนมากในช่วงเวลาอันสั้น ให้การสนับสนุนการศึกษาทางเทคนิคมากกว่าด้านศิลปะ และสถาบันเทคนิคจำนวนมากได้ถูกสร้างขึ้นด้วยเงินที่จะสร้างมหาวิทยาลัยทั่ว ๆ ไป หลักสูตรการศึกษาถูกปรับปรุงใหม่ และแผนกต่าง ๆ ในมหาวิทยาลัยและสถาบันถูกจัดการใหม่ โดยยอมให้นักศึกษามุ่งเน้นในวิชาเฉพาะอย่าง มากกว่าที่จะเรียนหลาย ๆ วิชา ดังนั้นจึงเน้นความรู้พิเศษเฉพาะอย่างในสาขาที่แคบยิ่งกว่าการศึกษาทั่ว ๆ ไป ตามการศึกษาของนักวิทยาศาสตร์อเมริกัน 90% ของนักวิทยาศาสตร์และวิศวกรจีนจำนวน $\frac{1}{4}$ ล้านคนในปี 1960 ได้รับการฝึกอบรมตั้งแต่คอมมิวนิสต์เข้ามาปกครองในปี 1949 และในปี 1960 ผู้สำเร็จการศึกษาชั้นปริญญาของจีนประมาณ 75% เป็นวิศวกรเช่นเดียวกับในสหรัฐอเมริกา

1.2 การก้าวกระโดดไปข้างหน้าครั้งใหญ่ (1958—1960)

ยังไม่ทันที่แผนห้าปีฉบับที่ 2 ซึ่งเป้าหมายเป็นบวก สมเหตุสมผลและเหมาะสมกับประสิทธิภาพในการผลิตทางวัตถุและการเงินของประเทศขณะนั้นได้เริ่มขึ้น ปรากฏว่ารัฐบาลได้กระโจนไปสู่การกระตุ้นอันใหม่เพื่อเร่งการขยายตัวของเศรษฐกิจ ทั้งนี้เนื่องจากเริ่มต้นในปี 1958 พวกฝ่ายซ้าย (“Left” errors) มีอิทธิพลอย่างมาก และได้เน้นเพียงด้านเดียวเกี่ยวกับการเร่งรีบในอัตราสูง ดังนั้นการขยายตัวที่ไม่มีการตรวจดูความถูกต้องตลอดทั่วประเทศจึงได้เกิดขึ้น ข้อเสนอที่มีเหตุผลของโจวเอินไหลถูกปฏิเสธ การรณรงค์เพื่อ “การก้าวกระโดดไปข้างหน้า” ได้ถูกลงมือดำเนินการโดยในเดือนกุมภาพันธ์ 1958 National People’s Congress ได้ประกาศขบวนการ “Great Leap Forward” ดังกล่าวสำหรับช่วง 3 ปีต่อมา และ

ได้กำหนดวัตถุประสงค์ (วันรักษ์ มิ่งมณีนาคิน, 2525, หน้า 19.) คือการเร่งรัดการพัฒนาทั้ง การเกษตรและอุตสาหกรรมโดยการ

(1) ใช้แรงงานที่เหลือเฟือในภาคการเกษตร และ

(2) ใช้เทคนิควิธีการผลิตแบบผสมในภาคอุตสาหกรรม (technological dualism) กล่าว ง่าย ๆ คือต้องพัฒนา 2 ด้านพร้อม ๆ กันไป

ผู้วางแผนกำหนดให้ ใช้แรงงานจำนวนมาก

— สร้างเขื่อนชลประทานและป้องกันน้ำท่วม วิธีนี้ประหยัดเงินทุนเพราะแรงงาน อาศัยอยู่และทำงานในท้องที่เดียวกัน

— แรงงานเหล่านี้ยังทำการผลิตอุตสาหกรรมขนาดเล็กในชนบท โดยเลือกเอา อุตสาหกรรมที่ใช้อัตราส่วนของแรงงาน—ทุนที่ผันแปรได้ อาทิ โรงงานปุ๋ยเคมีขนาดเล็ก โรงงาน ไฟฟ้าขนาดเล็ก หรือแม้กระทั่งการถลุงเหล็กขนาดเล็กตามสนามหญ้าหลังบ้าน

ส่วน อุตสาหกรรมขนาดใหญ่ ใช้อัตราส่วนแรงงาน—เครื่องจักรค่อนข้างคงที่ ใช้ วิธีทันสมัย

ลักษณะการใช้เทคนิควิธีการผลิตแบบผสม ซึ่งมีทั้งแบบทันสมัยเน้นการใช้เครื่อง จักร และแบบง่าย ๆ เน้นการใช้แรงงาน จึงเรียกวิธีการแบบนี้ว่า “การเดินด้วย 2 เท้า” (walking on two legs) วิธีนี้เศรษฐกิจจะถูกแบ่งออกเป็น 2 ส่วน คือ

(1) ส่วนที่ใช้แรงงานมาก

— สามารถเลี้ยงตัวเองได้

— สามารถผลิตอาหารและวัตถุดิบป้อนโรงงานด้วย

(2) การผลิตแบบทันสมัย

— ผลิตสินค้าส่งออกเพื่อหาเงินตราต่างประเทศ

การรณรงค์เพื่อ “การก้าวกระโดดไปข้างหน้า” ได้เรียกร้องการเพิ่มผลผลิตเป็น 2 เท่าภายใน 1 ปี แนวความคิดเช่นนี้ เรียกร้องให้มีการผลิตเหล็กและเหล็กกล้าอย่างขนานใหญ่ เรียกร้องผลผลิตต่อเฮกตาร์กว่า 75 ตัน ความเชื่อที่ว่า “ยิ่งคนกล้ามากเท่าไร ที่ดินก็จะให้ผลผลิต มากเท่านั้น” และการทำให้มีอุปทานอาหารโดยเสรี ทั้งหมดนี้ได้รับความเชื่อว่าเป็นจริงอย่าง กว้างขวาง [Xu Dixin and Others, 1982, p. 9.] ตามแผนของการก้าวกระโดดไปข้างหน้าในช่วง 1958—1960 ได้ประมาณการอัตราการขยายตัวรายปีคือ 31% ในปี 1958 26% ในปี 1959 และ

4% ในปี 1960 โดยเฉลี่ย 20% ต่อปี เทียบกับ 14% ต่อปีสำหรับช่วงแผนห้าปีฉบับแรก [Jan Deleyne, 1973, p. 22.] ตัวเลขของแผน อาทิเช่น จำต้องเพิ่มการผลิตเหล็กกล้า 19% กระแสไฟฟ้า 18% และผลผลิตถ่านหิน 17% สำหรับปี 1958 จีนคอมมิวนิสต์ต้องการที่จะก้าวให้ทันหรือแม้กระทั่งก้าวล้ำหน้าการผลิตทางอุตสาหกรรมของอังกฤษภายใน 15 ปี คือในปี 1972 หรือการผลิตเหล็กกล้าให้ได้เป็น 10 หรือ 20 เท่าของการผลิตของเบลเยียม [Jean Chesneaux, 1979, p. 85.] ผู้วางแผนได้แก้ไขปรับปรุงเป้าหมายการผลิตเพิ่มขึ้นในเดือนต่อ ๆ มา ในความหวังของการบรรลุอัตราความก้าวหน้าที่ไม่เคยเป็นมาก่อน โควตาการผลิตเหล็กกล้าได้ถูกเพิ่มขึ้นจาก 6.2 ล้านตันในเดือนกุมภาพันธ์ 1958 เป็น 7 ล้านตันในเดือนมีนาคม เป็น 8–8.5 ล้านตันในเดือนพฤษภาคม และสุดท้ายภายหลังการประชุมพิเศษของ Political Bureau เพิ่มขึ้นเป็น 109.7 ล้านตัน คือประมาณ 2 เท่าของการผลิตปีก่อนในเดือนสิงหาคม การเพิ่มขึ้นโดยทั่วไป 33% ในผลผลิตอุตสาหกรรมถูกทำนายได้อย่างมั่นใจใน 1 ปี [Hughes and Luard, 1975, p. 67.]

เพื่อบรรลุตัวเลขเป้าหมายอุตสาหกรรมเช่นนี้ ทุก ๆ คนถูกกระตุ้นให้มีส่วนร่วมในการผลิตทางอุตสาหกรรมและในการดำเนินการนี้ โดยไม่คำนึงถึงภูมิหลัง ไม่ว่าจะเป็นเจ้าหน้าที่รัฐบาล ชาวนา นักศึกษา ศาสตราจารย์ คนงาน เป็นต้น ต้องกลายมาเป็นกรรมกร (proletarian) ซึ่งวัตถุประสงค์ประการสำคัญอย่างหนึ่งของการก้าวกระโดดไปข้างหน้าในการผลิตอุตสาหกรรม ก็เพื่อแก้ปัญหาเศรษฐกิจของจีนโดยการใช้แรงงานอย่างเข้มข้น จากการผลิตแร่ถ่านหินเมื่อถึงฤดูใบไม้ร่วงปี 1958 เตาหลอมเหล็กตามสนามหญ้าหลังบ้าน (backyard furnaces) ราว 600,000 เตาได้เกิดขึ้นทั่วประเทศ [Immanuel, C.Y. Hsu, 1970, p. 751.] ดังนั้นความพยายามก้าวให้ทันอังกฤษใน 15 ปีจึงปรากฏในรูปของความพยายามอย่างโกลาหลที่จะเพิ่มผลผลิตเหล็กและเหล็กกล้า โดยการใช้เตาหลอมพื้นบ้านขนาดเล็กดังกล่าว และไม่ประหยัดโดยปราศจากความเชี่ยวชาญ นี่เป็นส่วนหนึ่งของความพยายามโดยทั่วไปที่จะกระตุ้นผู้นำพรรคในท้องถิ่นและการกระจายการบริหารเศรษฐกิจออกไป

1.3 ผลของแผน ระยะ 3 ปีของแผนพัฒนาฉบับที่ 2 ซึ่งจีนเรียกว่าการก้าวกระโดดไปข้างหน้าครั้งใหญ่ โดยส่วนรวมไม่ประสบผลสำเร็จเท่าที่ควร ยกเว้นในระยะสั้นคือปีแรก

1.3.1 ในปี 1958 : ซึ่งเป็นปีแรกเริ่มของการก้าวกระโดดไปข้างหน้า สภาพอากาศดี ดังนั้นการเก็บเกี่ยวในฤดูใบไม้ผลิและฤดูใบไม้ร่วงดีมาก ผลก็คือ ผลผลิตการเกษตรเพิ่มขึ้นอย่างขนานใหญ่ ซึ่งทำให้อุปทานอาหารและวัตถุดิบทั้งเพื่อใช้ในประเทศและส่งออกเพิ่มขึ้นอย่างรวดเร็ว และได้ช่วยเร่งรัดความก้าวหน้าทางด้านอุตสาหกรรม นอกจากนี้การระดม

แรงงานและทุนอย่างเต็มที่ช่วยให้มีการเพิ่มขึ้นอย่างขนานใหญ่ทั้งในผลผลิตของโรงงานและอุตสาหกรรมขนาดเล็ก รัฐบาลได้ประกาศอย่างภาคภูมิใจเมื่อสิ้นปี 1958 ว่า การผลิตอุตสาหกรรมในปี 1958 สูงกว่าในปี 1957 ถึง 65% เครื่องมือการผลิตได้เป็น 3 เท่า ถ่านหินและเหล็กกล้าเป็น 2 เท่า น้ำมันได้เพิ่มขึ้นมากกว่า 50% และกระแสไฟฟ้า 40% เป็นต้น [Hughes and Luard, 1975, p. 70.] แม้ว่าการผลิตประสบความสำเร็จ แต่ก็ปรากฏว่าเมื่อมองในแง่คุณภาพเทียบไม่ได้กับปริมาณ ซึ่งรัฐบาลก็ยอมรับในเวลาต่อมา

1.3.2 ในช่วง 1959—1960 : การพัฒนาไม่ประสบความสำเร็จ สาเหตุเนื่องจาก

(1) ในด้านการเกษตร ผลผลิตได้ลดลงอย่างเด่นชัดตั้งแต่ปี 1959 สาเหตุเนื่องจากสภาพดินฟ้าอากาศไม่ดีต่อเนื่องกันระหว่าง 1959—1960 บวกกับความผิดพลาดทางเทคนิคในการสร้างเขื่อนและโครงการชลประทาน รวมทั้งมีข้อผิดพลาดในการวางแผนด้วย ทำให้ขาดแคลนอาหารในเมืองและขาดแคลนวัตถุดิบจากการเกษตรสำหรับป้อนโรงงานอุตสาหกรรมแปรรูป ทำให้ประสิทธิภาพในการผลิตของโรงงานลดลง

(2) ในด้านอุตสาหกรรม ปริมาณเข้าแทนที่คุณภาพ ดังนั้นในขณะที่ผลผลิตได้เพิ่มขึ้นอย่างมากนั้น ผลผลิตบางอย่างคุณภาพต่ำมากซึ่งไม่อาจใช้ได้ นั่นคือ การใช้นโยบายเดินด้วย 2 เท้าในอุตสาหกรรมบางประเภทไม่ได้ผล เช่น การถลุงเหล็กแบบประหยัดเครื่องจักรแต่ไม่ประหยัดแรงงานและทำกันตามลานหน้าบ้าน ปรากฏว่าได้เหล็กคุณภาพต่ำใช้ผลิตได้เฉพาะเครื่องมือง่าย ๆ นับเป็นการสูญเสียเปล่า และเหล็กกล้าเหล่านี้มีจำนวน 5—6 ล้านตัน [Jan Deleyne, 1973, p. 22.]

(3) การตั้งเป้าหมายอัตราการเติบโตในสาขาต่าง ๆ ก่อนข้างยกเมฆและไม่สมเหตุผล กล่าวง่าย ๆ ก็คือ แม้สภาวะต่าง ๆ อำนวยก็ทำตามเป้าหมายได้ยาก และข้อผิดพลาดสำคัญคือ งานรวบรวมสถิติติดอยู่กับหน่วยปฏิบัติการในท้องถิ่น ซึ่งให้ตัวเลขที่เชื่อถือไม่ได้ ทำให้ตัวเลขที่คณะกรรมการกลางประกาศออกไปยังต่างประเทศในปี 1958 ต้องถูกถอนกลับมาอย่างน่าอัศจรรย์ในปี 1959 และหลังจากนั้นจีนไม่มีการพิมพ์สถิติออกเผยแพร่อีกต่อไป

(4) การบอกเลิกสัญญาของสหภาพโซเวียต ตั้งแต่ปี 1957 จีนกับโซเวียตได้เริ่มขัดแย้งกันเกี่ยวกับนโยบายต่างประเทศและอาวุธปรมาณู ถึงกับมีการถอนผู้เชี่ยวชาญโซเวียตจากโครงการอุตสาหกรรมที่กำลังก่อสร้างอยู่ระหว่างปี 1959—1960 นับเป็นปัจจัยสำคัญที่ก่อให้เกิดผลเสียหายต่ออุตสาหกรรมของจีน และจีนก็ไม่คาดคิดว่าโซเวียตจะถอนตัวอย่างกะทันหัน

1.4 สรุป หลังจากที่จีนได้ก้าวกระโดดไปข้างหน้าในช่วง 1958–1959 โดยมี “การเมืองเป็นใหญ่” และมีพรรคกับรัฐบาลที่เกือบจะรวมกันเป็นสิ่งเดียวกันแล้ว ผลก็คือ เกิดการคลาดที่ทางเศรษฐกิจอย่างร้ายแรงอยู่หลายปี อาทิ มีการขาดแคลนอาหารอย่างแพร่หลาย ประชาชนหมดกำลังและเฉื่อยชา การขนส่งหยุดชะงัก อุตสาหกรรมชบเซา โรงงานจำนวนมากต้องปิดและไม่มีการพิมพ์สถิติกันอีกต่อไป รัฐบาลยอมรับว่าการเกษตรซึ่งถูกเอาเปรียบมาตลอดจะต้องได้รับความสำคัญเป็นอันดับแรก [แฟร์แบงก์ และคณะ, 2521, หน้า 1116.]

2. ภาวะวิกฤติการณ์ทางเศรษฐกิจครั้งใหญ่ (Great Crisis, 1960–1962)

เศรษฐกิจจีนต้องเผชิญกับความยุ่งยากอย่างร้ายแรงระหว่าง 1959–1960 อัตราความก้าวหน้ารายปีของมูลค่ารวมของผลผลิตอุตสาหกรรมและการเกษตรเป็นเพียง 0.6% โดยอุตสาหกรรมเฉลี่ย 3.8% ผลผลิตเหล็กกล้ารายปีรวมทั้งเหล็กกล้าที่มีคุณภาพต่ำผลิตได้เพียง 8 ล้านตัน ยิ่งการเกษตรแล้วได้รับความเสียหายอย่างใหญ่หลวง และผลผลิตได้ลดลงอย่างแท้จริง 3.8% ต่อปี [Xu Dixin and Others, 1982, pp. 10–11.] ดังนั้นในช่วง 1960–1962 จีนจึงตกอยู่ในภาวะเศรษฐกิจตกต่ำอย่างร้ายแรง [Alexander Eckstein, 1978, pp. 202–203.] คือ

1. การขาดแคลนอาหารอย่างร้ายแรง ในบางท้องที่อยู่ในภาวะทุพภิกขภัย การลดลงในการผลิตทางการเกษตรสะท้อนถึงการขาดอุปทานอาหารอย่างร้ายแรง ซึ่งปรากฏอย่างเต็มที่โดยเฉพาะในปี 1960 ดังนั้นประชากรทั้งในชนบทและในเขตเมืองอดอยากเพราะขาดอาหาร

2. สินค้าอุปโภคบริโภคลดลงเช่นกัน อุตสาหกรรมที่ผลิตสินค้าบริโภคถูกบีบให้ต้องลดการดำเนินงานลงเนื่องจากขาดแคลนวัตถุดิบ ผลก็คือ อุตสาหกรรมเหล่านี้ได้เริ่มทำการผลิตต่ำกว่าสมรรถนะ เมื่อเป็นเช่นนี้การขยายตัวของโรงงานใหม่ ๆ ได้หยุดชะงัก และไปสั่งซื้อเครื่องจักรและเครื่องมือของสาขาสินค้าบริโภคได้ลดลงเช่นกัน โดยเฉพาะอย่างยิ่งสิ่งทอ ได้เกิดการขาดแคลนเสื้อผ้าเครื่องนุ่งห่มอย่างร้ายแรงทั่วประเทศ

3. การเสื่อมลงอย่างรวดเร็วในความสัมพันธ์ระหว่างจีนกับโซเวียต ทำให้โซเวียตได้ถอนช่างเทคนิคและที่ปรึกษาทั้งหมดจากจีนในปลายฤดูร้อนและต้นฤดูใบไม้ร่วงปี 1960 เป็นผลให้อุตสาหกรรมหลายโครงการต้องหยุดชะงักกลางคัน โดยเฉพาะอย่างยิ่งในสาขาสินค้าทุน เช่น โรงงานเหล็กกล้าที่ Wuhan ต้องปิดกิจการ ที่ Anshan 80% ต้องเป็นอัมพาต และจนกระทั่งถึงปี 1966 อาคารโรงงานจำนวนมากยังคงว่างเปล่า แต่อย่างไรก็ตาม การเกิดความยุ่งยากนี้ก็ไม่ได้เพิกถอนภาระทางด้านการเงิน ในปี 1960 หนี้ของจีนที่มีต่อสหภาพโซเวียตได้เพิ่มขึ้นเป็น

1.5 พันล้านดอลลาร์ เป็นหนี้ซึ่งเงินทั้ง ๆ ที่อยู่ในภาวะลำบากก็ได้จัดการชำระคืนตรงเวลาในปี 1964 [Jean Chesneaux, 1979, p. 101.]

4. ความสามารถในการส่งออกของเงินที่ลดลง ส่งผลให้การนำเข้าสินค้าทุนในระดับสูงลดลงด้วยเช่นกัน สิ่งเหล่านี้ทำให้อุตสาหกรรมผลิตสินค้าทุนซึ่งอาศัยส่วนประกอบสินค้าทุนที่นำเข้ายิ่งตกต่ำมากยิ่งขึ้น

5. ที่นับว่าสำคัญอีกประการหนึ่งก็คือ เกิดการว่างงานในอัตราที่สูง เศรษฐกิจตกต่ำทั่วประเทศ

การปรับปรุงโดยทั่วไป (1961—1962 : General readjustment)

ในปี 1960 ภัยธรรมชาติบวกกับผลของการแตกแยกกับสหภาพโซเวียตและความยุ่งยากของการก้าวกระโดดไปข้างหน้า เป็นเหตุให้เกิดวิกฤตการณ์ทางเศรษฐกิจอย่างร้ายแรง การปรับปรุงใหม่ได้กลายเป็นสิ่งที่จำเป็นและขาดไม่ได้ และในปี 1961 สิ่งนี้แสดงให้เห็นความเป็นศัตรูกันอย่างแน่นนอนของฝ่ายซ้ายและฝ่ายขวา พวกเขาที่มีความรู้สึกว่าเป็นสิ่งจำเป็นที่ต้องปรับนโยบาย และพวกเขาในช่วงนี้ก็อ่อนแอลงจึงจำต้องล่าถอยชั่วคราว ดังนั้นในช่วงนี้จึงปรากฏว่าลมนการเมืองได้เริ่มเปลี่ยนทิศทางการคือ พวกขวา (rightists) มีอำนาจมากขึ้น

ดังนั้นเริ่มจากปี 1961 นโยบาย “readjustment, consolidation, filling-out และ raising the standard” ได้ถูกนำมาใช้ เป้าหมายสำหรับเหล็กกล้าและการผลิตอุตสาหกรรมหนักอื่น ๆ ได้ลดต่ำลง โครงการก่อสร้างทุนได้ถูกตัดลง และสัดส่วนระหว่างการเกษตร อุตสาหกรรมเบา และอุตสาหกรรมหนักได้ถูกปรับใหม่ ในชนบท “Working Regulations of the Rural People’s Commune” หรือที่รู้จักอีกอย่างหนึ่งว่า “Sixty Article” ได้ถูกส่งเสริม กองการผลิตกลายเป็นหน่วยพื้นฐานสำหรับการผลิตและการจำหน่าย อาชีพเสริมในครอบครัวของสมาชิกคอมมูนได้ถูกฟื้นฟู

การปรับปรุงได้เริ่มขึ้นโดยการที่พวกเขาได้นำเอามาตรการที่เรียกว่า “ระบบสามเสรี กับ หนึ่งประกัน” (system of three liberties and one guarantee หรือ San zi yi bao) มาใช้ในชนบท [Jean Chesneaux, 1979, p. 106.] ซึ่งประกอบด้วย :-

(1) การมีที่ดินเพาะปลูกส่วนตัวได้กลับมาอีกครั้งหนึ่ง (free private plot of land) และบางแห่งซึ่มซบได้อย่างรวดเร็ว โดยมีที่ดินเพาะปลูกส่วนตัวเกินจากเกณฑ์ 5% ที่กำหนดให้ไว้

(2) ตลาดเสรี (free market) ได้กลับมาอีกครั้งหนึ่ง ชาวนาสามารถนำเอาผลผลิตจากที่เพาะปลูกส่วนตัวมาซื้อขายกันอย่างเสรีในตลาด

(3) ธุรกิจขนาดเล็กเริ่มเปลี่ยนมือให้ออกชนรายบุคคลเป็นผู้ดำเนินงานแทนการดำเนินงานโดยกลุ่มบุคคล (small enterprises were left to the detriment of the less profitable among them)

(4) ประกันว่าหน่วยธุรกิจจะได้รับผลประโยชน์ตามเกณฑ์ที่ตกลงไว้ ทั้งนี้โดยส่งเสริมให้นำเอาระบบการจ้างงานเหมาและค่าจ้างรายชั่วโมง (hourly salaries and piece-work) กลับมาใช้อีกครั้งในปี 1961 เพื่อเป็นแรงจูงใจ

เมื่อแผนการก้าวกระโดดไปข้างหน้าประสบความสำเร็จและยกเลิกไปกลางคัน เช่นนี้ปรากฏว่าพวกฝ่ายขวาซึ่งนำโดย หลิวซาฉี อย่างเปิดเผย ในเดือนมกราคม 1962 เขาได้แสดงความเห็นโจมตีแผนนี้อย่างหนักต่อหน้าเจ้าหน้าที่ปฏิบัติการ 7,000 คน (ณ ที่ประชุมขนาดใหญ่ของคณะกรรมการกลาง) และในเดือนกุมภาพันธ์ก่อนการประชุมสภาของรัฐ เขาได้เสนอมาตรการให้ลดโครงการการเกษตรและอุตสาหกรรมลง และในเดือนเมษายน 1962 โจวอินไหล ผู้ซึ่งถนัดในการประนีประนอมก็ได้จัดทำ โครงการฟื้นฟูสิบสิ่ง (The Program of Readjustment in Ten Points) ซึ่งยังคง “General line” ของปี 1958 ไว้ [Jean Chesneaux, 1979, p. 107.] ประเด็นสำคัญได้แก่

(1) ลดเป้าหมายสิ่งที่ตั้งไว้สูงเกินไปให้ต่ำลงบ้าง

(2) จัดลำดับความสำคัญของการพัฒนาสาขาเศรษฐกิจเสียใหม่ตามลำดับ คือ การเกษตร อุตสาหกรรมเบา และอุตสาหกรรมหนัก ตามลำดับ

(3) พยายามหาทางให้ประชาชนซึ่งได้อพยพเข้ามาอยู่ในเมืองในช่วงของการก้าวกระโดดไปข้างหน้า ได้กลับคืนสู่ชนบท และ

(4) ได้มีการเรียกร้องว่า “จำนวนการก่อสร้าง ณ ระดับฐานจำต้องถูกจำกัด”

3. ระยะเวลาฟื้นตัวและการปรับปรุงเศรษฐกิจ (Recovery from crisis, 1962 – 1965)

จากวิกฤตการณ์ในช่วงที่ผ่านมาเป็นบทเรียนสอนให้ผู้นำและผู้วางแผนส่วนใหญ่ของจีน สำนึกว่า การละเลยการเกษตรแต่ทุ่มเทให้กับอุตสาหกรรมอย่างมากนั้น เมื่อเกิดปัญหาเกี่ยวกับสาขาเกษตร อุตสาหกรรมก็ไปไม่รอดเช่นกัน ภายใต้ผลกระทบดังกล่าวผู้นำจีนจึงถูกบีบให้ต้องพิจารณานโยบายและการจัดลำดับความสำคัญของตนเสียใหม่ ฉะนั้นนโยบายทางเศรษฐกิจใน

ช่วงนี้ประกอบด้วย [Alexander Eckstein, 1978, pp. 203 – 204.]

1. นโยบายเน้นความสำคัญของการเกษตรเป็นอันดับแรกและอุตสาหกรรมรองลงมา : การพัฒนาการเกษตรได้ถูกกำหนดให้อยู่ในลำดับความสำคัญสูงสุดในช่วงปี 1961–1962 คอมมูนถูกจัดองค์การเสียใหม่ และสินค้าด้านวัตถุดิบสำหรับพวกชาวนาได้ถูกปรับปรุงอย่างใหญ่หลวง ในเวลาเดียวกันโครงการอุตสาหกรรมซึ่งได้หยุดชะงักไปเมื่อช่วงเทคนิคชาวโซเวียต ถูกถอนออกไป รวมทั้งงดให้ความช่วยเหลือนั้น ก็ได้ถูกสร้างสำเร็จระหว่างช่วงฟื้นฟูนี้ ซึ่งได้ขยายออกไปจากราวปี 1962–1965 ทั้งนี้ด้วยความพยายามของรัฐในการเรียกร้องให้ประชาชนร่วมมือร่วมใจรวมกำลังสร้างชาติต่อไป ทั้ง ๆ ที่จีนไม่มีความรู้เกี่ยวกับเครื่องมือเครื่องจักร แต่จีนก็พยายามควบคุมดูแลเครื่องมือเครื่องจักรและบริหารโรงงานทั้งหลายต่อไป เช่นเดียวกับโครงการอุตสาหกรรมใหญ่ ๆ จำนวนหนึ่งได้ถูกริเริ่มโดยอาศัยการนำเข้าโรงงานสำเร็จรูป (turnkey projects) จากยุโรปตะวันตกและญี่ปุ่น ที่สำคัญก็คือ อุตสาหกรรมปิโตร-เคมีคอล หรือ อุตสาหกรรมเคมีภัณฑ์

การฟื้นตัวทางเศรษฐกิจระหว่างช่วงนี้เห็นได้ชัดจากการเก็บเกี่ยวที่ได้ผลดีในปี 1962 จากนั้นมาจนถึงปี 1967 การเกษตรของจีนก้าวหน้ามาตลอด ซึ่งก็เป็นผลดีต่อการฟื้นตัวของสาขาที่มีใช้การเกษตรอื่น ๆ การให้ความสำคัญลำดับสูงแก่การพัฒนาการเกษตรจำเป็นต้องมีส่วนพัวพันกับนโยบายอุตสาหกรรมด้วย ช่วงนี้ปรากฏชัดถึงการขยายตัวอย่างรวดเร็วของการผลิตปุ๋ยเคมี ซึ่งได้มีการจัดตั้งทั้งโรงงานขนาดใหญ่และขนาดเล็ก การพัฒนาที่สำคัญยิ่งประการหนึ่งก็คือ ความก้าวหน้าอย่างเด่นชัดของอุตสาหกรรมขนาดเล็กและขนาดกลางที่ตั้งอยู่ในเขตชนบทและเกี่ยวข้องอย่างใกล้ชิดกับการเกษตร นอกจากนี้การพัฒนายังได้เกิดขึ้นในอุตสาหกรรมผลิตเครื่องมือการเกษตร แต่ความสำเร็จที่สำคัญที่สุดประการหนึ่งคือ โครงการจัดตั้งโรงไฟฟ้าตามเขตชนบท การจัดตั้งสถานีปั้มน้ำตามท้องที่ต่าง ๆ โดยใช้พลังไฟฟ้า เหล่านี้เป็นผลดีต่อการเพาะปลูกคือมีส่วนอย่างยิ่งในการช่วยปรับปรุงการควบคุมน้ำท่วม การระบายน้ำ และการจ่ายน้ำเพื่อการชลประทาน

2. นโยบายการพึ่งตนเอง (Self-reliance) : นั่นคือจีนได้ดำเนินนโยบายการทดแทนการนำเข้าอย่างเป็นระบบ ซึ่งก็เป็นความพยายามที่จะลดการพึ่งพาการนำเข้า อันนี้นับว่าสำคัญอย่างยิ่งในอุตสาหกรรมที่เกี่ยวข้องกับการป้องกันประเทศ ในอดีตจีนต้องพึ่งน้ำมันดิบและผลิตภัณฑ์น้ำมันจากโซเวียตอย่างมาก รวมทั้งอาวุธยุทโธปกรณ์ที่ทันสมัย เมื่อแตกหักกับโซเวียตและจีนจำต้องพึ่งตนเองในสินค้าดังกล่าว เป็นเหตุให้จีนต้องเร่งสำรวจและค้นพบบ่อน้ำมันใหม่ ๆ หลายแห่งภายในประเทศ ทำให้จีนสามารถผลิตน้ำมันเพิ่มขึ้นอย่างรวดเร็ว ขณะ

เดียวกันจีนก็ได้พัฒนาก้าวหน้าอย่างรวดเร็วในการผลิตเครื่องจักร ซึ่งจำเป็นอย่างยิ่งในการผลิตอาวุธยุทโธปกรณ์

ข้อสังเกตที่สำคัญ นโยบายในระยะนี้ตรงกันข้ามกับระยะก่อน คือในช่วงก้าวกระโดดไปข้างหน้าและช่วงวิกฤติการณ์ครั้งใหญ่ นั้น การวางแผนและการจัดการทางเศรษฐกิจโดยทั่วไปเสื่อมลง ได้มีการเน้นในเรื่องปริมาณแทนคุณภาพ แต่แนวโน้มนี้ได้เปลี่ยนไปในช่วงการฟื้นตัวคือ เน้นคุณภาพแทนปริมาณ คำนี้ถึงความสมเหตุสมผลในเชิงเศรษฐกิจมากกว่าที่จะเร่งการเจริญเติบโตจนเกินตัว และให้ความสนใจอย่างยิ่งแก่ประสิทธิภาพการจัดการที่ดีกว่าและคุณภาพที่ดีกว่าของผลผลิต

3.1 ผลของการพัฒนา :

ในปี 1962 เศรษฐกิจของชาติได้เปลี่ยนแปลงในทางที่ดีขึ้น ตามคำแถลงการณ์ของนายกรัฐมนตรีในเดือนธันวาคม 1964 อัตราความเจริญเติบโตของอุตสาหกรรมในปี 1964 สูงกว่าปี 1963 ถึง 15% และคาดว่าเป็น 11% ในปี 1965 และการปรับปรุงโดยทั่วไปในปี 1965 เกิดขึ้นภายหลังช่วงเวลากว่า 3 ปีของการปรับปรุงใหม่ ระหว่างช่วง 1963-1965 การเพิ่มขึ้นรายปีโดยเฉลี่ยในมูลค่าของผลผลิตอุตสาหกรรมและการเกษตรเป็น 15.7% โดยอุตสาหกรรม 17.9% และการเกษตร 11.1% การเพิ่มขึ้นรายปีโดยเฉลี่ยในรายได้ประชาชาติคือ 14.5% โดยทั่วไป การเพิ่มขึ้นนี้ส่วนใหญ่เนื่องมาจากการฟื้นฟูของการผลิตพื้นฐาน แต่เมื่อถึงปี 1965 เศรษฐกิจของชาติฟื้นตัวกลับคืนอย่างเต็มที่ และได้เริ่มพัฒนาอีกครั้งหนึ่ง ในปีนั้นการผลิตข้าวได้สูงถึง 215 ล้านตัน การผลิตเหล็กกล้าได้ 12 ล้านตัน และได้เพิ่มเป็น 15 ล้านตันในปีต่อมา [Xu Dixin and Others, 1982, p. 11.] เป็นที่แน่ชัดว่าถ้านโยบายในทางบวกและเหมาะสมของช่วงดังกล่าวได้ดำเนินต่อไป เศรษฐกิจของจีนก็คงจะยิ่งก้าวหน้ายิ่งขึ้น อย่างไรก็ตาม สำหรับ ปี 1966 นั้นความจำเป็นเร่งด่วนของอุตสาหกรรมมากกว่าปี 1965 ถึง 20% ได้ถูกประกาศในเดือนกันยายน และได้รับการยืนยันในเดือนธันวาคม 1966 อัตราความจำเป็นเร่งด่วนที่สูงในปี 1966 ซึ่งเป็นปีแรกของการปฏิวัติวัฒนธรรมนี้อาจอธิบายได้โดยความปรารถนาที่จะพิสูจน์ว่าขบวนการดังกล่าวนี้ได้เร้าใจชาวจีนด้วยความพยายามอย่างมากที่จะทำงานหนัก

ผลที่สำคัญอีกประการหนึ่งของระยะการฟื้นตัวนี้ก็คือ การชำระหนี้เงินกู้ต่างประเทศ จีนสามารถชำระคืนเงินกู้ให้แก่สหภาพโซเวียตจนหมดสิ้น และทำได้ก่อนกำหนดเวลาที่ตกลงไว้คือ ชำระหมดสิ้นเมื่อสิ้นปี 1964 [Jan Deleyne, 1973, p. 25.]

3.2 การต่อสู้ระหว่าง 2 ฝ่าย (1962—1965)

ในด้านการเมืองภายในประเทศ ความไม่ลงรอยระหว่างฝ่ายขวาและฝ่ายซ้ายยังมีอยู่ตามปกติ ในระหว่างปี 1962—1965 การต่อสู้ทางด้านการเมืองและแนวความคิดระหว่าง 2 ฝ่ายได้กลับฟื้นคืนชีวิตขึ้นใหม่ การต่อสู้ที่มีต่อไปจนถึงการปฏิวัติวัฒนธรรม มีผลอย่างมากโดยกระบวนการให้การศึกษาด้านสังคมนิยมในชนบท อย่างไรก็ตาม พวกหัวเก่าในพรรคคอมมิวนิสต์ก็ยังคงมีอำนาจพอที่จะหันเหกระบวนการไปจากวัตถุประสงค์แรกเริ่มของมัน....การศึกษาและการระดมต่อต้าน “แนวโน้มที่มุ่งไปยังเส้นทางทุนนิยม” ในชนบท

พวกขวา : ใช้วิธีการต่าง ๆ ที่จะมุ่งไปยังเส้นทางทุนนิยมในเขตชนบท อาทิเช่น [Jean Chesneaux, 1978, pp. 115 – 116.]

1. ในช่วง 1960—1961 เต็งเสี่ยวผิง ซึ่งขณะนั้นเป็นเลขาธิการพรรค ได้ประกาศว่า “ตราบไตที่เราสามารถทำให้ผลผลิตเพิ่มขึ้นได้เราก็ใช้ระบบธุรกิจเอกชนได้ ไม่สำคัญเลยที่ว่าแมวที่ดีต้องเป็นแมวสีดำหรือสีขาว ถ้าจับหนูได้ก็เป็นแมวดีทั้งนั้น”

2. การริเริ่มอีกประการหนึ่งในชนบท ตัวอย่างเช่น ระหว่างฤดูร้อน 1962 Chen Bo-da สมาชิกคนหนึ่งของโปลิตบูโร ได้ส่ง “กลุ่มสี่บสวน” ไปยังกองการผลิต Xinlong ของคอมมูนประชาชน 1 กรกฏาคม ไกล่เซียงไฮ้ก่อนการเดินทางไปยังที่นั่นด้วยตัวเอง และได้เสนอให้คืนหมูทั้งหมดในกองการผลิตให้แก่ครอบครัวต่าง ๆ ด้วยวิธีนี้เป็นการกำจัดการเลี้ยงหมูของส่วนรวม เขากล่าวว่า “การอุทิศให้แก่รัฐเพียงแต่สามารถให้ได้มากกว่า”

3. ส่วนใหญ่ของคอมมูนประชาชน ได้ใช้ “หน่วยแรงงาน (work point) ในตำแหน่งชั้นนำ” ตามพีชผลอุตสาหกรรมซึ่งมีบทบาทสำคัญยิ่งกว่าตามธัญพืช และการจัดตั้งระบบโบนัสที่สมบูรณ์เมื่อโควตาการผลิตทำได้มากกว่า และลงโทษเมื่อไม่สามารถทำได้ตามที่กำหนด

นอกเหนือจากการปฏิบัติเหล่านี้ของพวกขวาในชนบทและคลื่นของเสรีภาพทางเศรษฐกิจแล้ว การอพยพจากเขตชนบทได้สร้างอุปสรรคให้แก่เศรษฐกิจรวม (collective economy) นั่นคือพวกขวานาได้เข้ามาหางานทำในเมืองในฐานะคนงานชั่วคราว ยิ่งกว่านั้นเจ้าหน้าที่ปฏิบัติการในชนบทซึ่งศีลธรรมต่ำมาก ได้เริ่มฉ้อราษฎร์บังหลวงโดยการเบียดบังงบประมาณที่รัฐบาลจัดสรรให้ท้องถิ่น เบียดเบียนชาวบ้านโดยการริดไถเงินหรือธัญพืชจากชาวนาที่สำคัญคือเจ้าของที่ดินเก่าเริ่มฟื้นคืนชีพ บางแห่งมีอำนาจพอถึงขั้นได้เรียกร้องให้พวกขวานาชำระคืนหนี้สินตามสัญญาที่ติดค้างไว้ก่อนการปลดปล่อย

สิ่งเหล่านี้ทำให้ประธานเหมาถึงกับระเบิดออกมาในที่ประชุมคณะกรรมการกลางของพรรคครั้งที่ 10 ในเดือนกันยายน 1962 ว่า “อย่าลืมการต่อสู้ทางชนชั้น” [Jean Chesneaux, 1979, p. 117.]

พวกซ้าย : ทางออกของพวกฝ่ายซ้ายที่คิดแก้ไขก็คือ การสร้างความเคลื่อนไหวที่เรียกว่าการให้การศึกษาด้านสังคมนิยม (The Socialist Education Movement) ซึ่งดำเนินไปจนถึงเดือนธันวาคม 1964 ด้วยความยากลำบากและอุปสรรคต่าง ๆ

การเคลื่อนไหวนี้ [Jean Chesneaux, 1979, pp. 118 – 119.] ได้เริ่มดำเนินการครั้งแรกโดยการเลือกเอามวลชนหนุ่มและหญิง เป็นเขตทดลองจากปลายปี 1962–ฤดูร้อนปี 1963 เริ่มต้นปี 1963 ในที่ต่าง ๆ ขบวนการ “ลงสู่ล่าง” (Xiaofang) ก็ได้เริ่มต้นขึ้น โดยคัดเลือกเจ้าหน้าที่พรรคระดับสูง (จากระดับมณฑลหรืออำเภอ) ส่งไปอยู่ในชนบท และให้ปฏิบัติการ 4 อย่าง (Four withs) ในหมู่บ้านและเจ้าหน้าที่พรรคในชนบทคือ *กินด้วย อยู่ด้วย ทำงานด้วย และแก้ปัญหาด้วย* วิธีการดังกล่าวนี้เป็นผลจากการที่เหมาได้ออกไปสังเกตการณ์ในชนบทในเวลาต่าง ๆ รวม 20 ครั้ง และได้เสนอรายงานต่อที่ประชุมคณะทำงาน ให้ชื่อเอกสารว่า “ทางออกของคณะกรรมการกลางของพรรคเกี่ยวกับปัญหาบางประการในชนบท, 20 พฤษภาคม 1963” ซึ่งมักจะเรียกเอกสารนี้สั้น ๆ ว่า “สิบประการ” (Ten Points) ซึ่งกล่าวถึงการแก้ปัญหาการกระทำผิด 4 อย่าง (“four element”) คือการทุจริต (corrupt element) การเก็งกำไร (speculators) ขโมย (thieves) และประพฤติผิดศีลธรรม (degenerates) และยังได้กำหนดว่าความผิดของเจ้าหน้าที่พรรคระดับท้องถิ่น เช่น การฉกฉวยผลผลิตโดยผิดกฎหมาย การใช้จ่ายฟุ่มเฟือย ถือว่าเป็น “ความขัดแย้งภายในของประชาชน” และแก้ไขโดยใช้วิธีชี้แจงโน้มน้าวจิตใจให้มองเห็นความผิด : “มวลชนกล่าวว่า : เจ้าหน้าที่พรรคที่ทำงานตลอดปีอันยาวนานเพื่อสมาชิกคอมมูน ถ้าความผิดของพวกเขาได้รับการแก้ไขมันก็เรียบร้อยถูกต้อง” (ประการที่ 8 ของ 10 ประการ) เพื่อป้องกันการทุจริตหรือคอร์รัปชัน ให้ใช้วิธีลดจำนวนหน่วยงานของงานเสริมรายปีของกองการผลิตและกองการผลิตใหญ่ลง ในขณะที่เดียวกันก็ใช้ระบบเพิ่มเวลาทำงานด้านการผลิตให้มากขึ้น เพื่อที่จะบีบให้เจ้าหน้าที่พรรคระดับท้องถิ่นทำงานด้านการผลิตให้มากขึ้น ในบางครั้งด้วยการกำหนดโควตาขั้นต่ำของหน่วยงานต่อปี เมื่อเริ่มต้นการเคลื่อนไหวระบบที่ได้ถูกนำมาใช้ คือ เจ้าหน้าที่พรรคระดับอำเภอ 60 วัน เจ้าหน้าที่พรรคระดับคอมมูน 120 วัน และเจ้าหน้าที่พรรคระดับกองการผลิตใหญ่ 180 วัน ต่อมาได้เปลี่ยนแปลงเป็น 2 กลุ่มแรกถูกกำหนดไว้มากกว่า 100 วัน และพวกที่ 2 จาก 150–200 วัน

อย่างไรก็ตามฝ่ายขวามีจำนวนมากและเข้มแข็งเกินกว่าที่จะเอาชนะได้ ประกอบกับแนวทางชี้แนะที่เผยแพร่ออกมานั้นมีลักษณะและขอบเขตกว้างมาก จึงทำให้ถูกบิดเบือนได้ง่าย

[Jean Chesneaux, 1979, p. 121.] ตัวอย่างเหตุการณ์หนึ่งซึ่งเรียกว่า “การทดลองที่เต้าหยวน” (the Taoyuan experiment) เรื่องมีอยู่ว่าจากเดือนพฤศจิกายน 1963—เมษายน 1964 หลิวเซ่าฉีได้ให้ภรรยาของตนชื่อ หวังกวงเหมย์ (Wang Guang-mei) ไปอาศัยอยู่ที่กองการผลิตที่นับว่าอุดมสมบูรณ์แห่งหนึ่งที่อำเภอเต้าหยวนในมณฑลเหอเป่ย์ และจัดตั้งทีมทำงานที่นี้ หวังกวงเหมย์ได้เป็นตัวตั้งตัวตีให้มีการสร้างถนนขึ้นมาสายหนึ่ง (the “Road of the Great Lady”) และสร้างสถานีผลิตไฟฟ้าพลังน้ำอีกแห่งหนึ่งด้วยเงินของรัฐบาลกลาง และก่อนกลับเธอยังได้ไปรยเงินให้กับคอมมูนนี่อีกก้อนใหญ่ หลังจากนั้นไม่นานการทดลองที่เต้าหยวนในเหอเป่ย์ก็ถูกประโคมว่าเป็นโครงการทดลองให้การศึกษาทางด้านสังคมนิยมที่ได้ผล พร้อมกับสื่อบอกว่าเป็นการทดลองที่สอดคล้องกับสูตร “มวลชนร่วมกันสนับสนุนโครงการงาน โครงการสนับสนุนกลุ่มผู้นำ กลุ่มผู้นำสนับสนุนกลุ่มทำงาน กลุ่มทำงานสนับสนุนผู้นำ” นี้เป็นสูตรของหวังกวงเหมย์ แต่อย่างไรก็ตาม ต่อมาภายหลังขบวนการยามแดง (Red Guards) ได้เปรียบเทียบกับแนวการรณรงค์ของหลิวเซ่าฉี ว่า “เหมือนบทบาทพยานตร์ ผู้อำนวยการสร้างเหมือนกลุ่มทำงาน ผู้แสดงก็คือบรรดาเจ้าหน้าที่พรรค และมีมวลชนเป็นผู้ชม”

การต่อสู้ระหว่าง 2 ฝ่าย ณ ระดับผู้นำยิ่งรุนแรงขึ้นและปรากฏชัดแจ้งขึ้น ต่อมาเมื่อหมากลับจากการสังเกตการณ์ในชนบทในเดือนมิถุนายน 1964 เขาได้เสนอแนวทางการประเมินผลเกี่ยวกับการศึกษาทางสังคมนิยมโดยสรุปไว้ดังนี้ [Jean Chesneaux, 1979, p. 122.]

1. ชาวนายากจนและฐานะปานกลาง ได้เข้าร่วมในการศึกษานี้หรือไม่
2. ปัญหาความผิด 4 ประการ (“four clean-up”) ของเจ้าหน้าที่พรรคได้รับการแก้ไขอย่างจริงจังหรือไม่
3. เจ้าหน้าที่พรรคได้เข้าร่วมทำงานที่ใช้แรงกายหรือไม่
4. มีการสร้างกลุ่มผู้นำ (nucleus of leaders) เพิ่มขึ้นหรือไม่
5. เมื่อพบว่ามี การทุจริตเกิดขึ้น มวลชนได้เข้ามาร่วมการวิพากษ์หรือไม่ หรือปล่อยไปตามเรื่องแล้วแต่ระดับบน และ
6. ผลผลิตเพิ่มขึ้นหรือลดลง

4. ระยะแผนห้าปีฉบับที่ 3 (The Third Five-Year Plan, 1966 – 1970) และการปฏิวัติวัฒนธรรม (Cultural Revolution, 1966 – 1969)

4.1 แผนห้าปีฉบับที่ 3

จีนประกาศใช้แผนพัฒนาเศรษฐกิจห้าปีฉบับที่ 3 (1966–1970) ในปี 1966 แต่ก็มีอันเป็นไปเช่นเดียวกับแผนห้าปีฉบับที่ 2 นั่นคือ ขบวนการฟื้นตัวและการพัฒนาใหม่ได้ถูกรบกวนในปลายปี 1966 โดยการเกิดการเคลื่อนไหวซึ่งจีนเรียกว่า “การปฏิวัติวัฒนธรรมของชนชั้นกรรมาชีพครั้งยิ่งใหญ่” (The Great Proletarian Cultural Revolution) จากการยึดตำแหน่งบางตำแหน่งในพรรคและรัฐ หลินเปียว (Lin Biao) และกลุ่ม 4 คน (“Gang of Four”) ซึ่งประกอบด้วย มาดามเจียงชิง จางซุนเฉียว เหยาเหวินหยวน และหวังหฺงเหวิน ได้สร้างความโกลาหลุ่นวายให้แก่เศรษฐกิจของชาติ โดยอาศัยการปฏิวัติวัฒนธรรมของตน ความยุ่งเหยิงนี้ได้ยาวนานไปตลอดแผนห้าปีฉบับที่ 3 และกระทบแผนห้าปีฉบับที่ 4 (1971–1975) ด้วย

ฉะนั้นจึงไม่ได้มีการตีพิมพ์วัตถุประสงค์หลักของแผนห้าปีฉบับที่ 3 หรือที่เกี่ยวข้องเป้าหมายการผลิตออกสู่สาธารณชน ความลับได้ถูกเก็บเงียบเป็นอย่างดีและตัวชี้ต่าง ๆ ที่ได้รับจากแหล่งต่าง ๆ ก็ไม่ตรงกัน ข้อมูลจากผู้ลี้ภัยชาวจีนในฮ่องกงคือ อัตราการเจริญเติบโตรายปีในแผนคือ 2–3% สำหรับการเกษตร และ 5–7% สำหรับอุตสาหกรรม ตัวเลขเหล่านี้ดูจะพอประมาณเมื่อเทียบกับจุดมุ่งหมายที่ทะเยอทะยานของผู้นำจีนที่ต้องการทำให้ประเทศของตนเป็นมหาอำนาจทางเศรษฐกิจชั้นหนึ่ง ตัวเลขที่ได้ในจีนเองดูเหมือนจะเป็นไปได้มากขึ้นคือ อัตราความเจริญเติบโต 4.4% สำหรับการเกษตร และ 12% สำหรับอุตสาหกรรม (9% สำหรับถ่านหิน 11% สำหรับเหล็กกล้า 12% สำหรับน้ำมัน และ 15% สำหรับปุ๋ยและกระแสไฟฟ้า) ตามแถลงการณ์ของนายกรัฐมนตรีโจวเอินไหลต่อนาย Edgar Snow ในเดือนกุมภาพันธ์ 1971 ว่าเป้าหมายของแผนฉบับที่ 3 โดยทั่วไปบรรลุผลตามแผน และที่จริงแล้วหลาย ๆ เป้าหมายเกินแผนอีกด้วย ขนาดของผลผลิตอุตสาหกรรมในปี 1970 คือ 90 ล้านดอลลาร์ ซึ่งให้เห็นหลักฐานว่าขณะนี้อุตสาหกรรมอยู่ในตำแหน่งสำคัญ [Jan Deleyne, 1973, p. 26.]

4.2 การปฏิวัติวัฒนธรรม

— Carry out the Revolution and Increase Production — Slogan ของการปฏิวัติวัฒนธรรม [Jan Deleyne, 1973, p. 131.]

การปฏิวัติวัฒนธรรมนับเป็นประเพณีของสังคมจีนโดยเฉพาะ จุดมุ่งหมายสำคัญก็คือ การสร้างปัญญาและปฏิรูปความคิด (an intellectual and moral reforming) ในการประกาศ

โครงการในปี 1968 ประธานเหมาเจ๋อตุงได้วิจารณ์นายครุสเชฟ ว่าเป็นคอมมิวนิสต์เสเพล (goulash communism) และยืนยันอีกครั้งหนึ่งว่า จีนจะต้องสะสมและสร้างหลักการสังคมนิยมอย่างแท้จริงตามแบบของจีนเอง

โดยพื้นฐานการปฏิวัติวัฒนธรรม เป็นการเคลื่อนไหวทางการเมืองและการปฏิรูปความคิด แต่ได้พุ่งเป้าหมายทางเศรษฐกิจเข้าไปด้วย การเคลื่อนไหวทางการเมืองเพื่อปลุกเร้าจิตสำนึกทางการเมืองของมวลชน โดยเฉพาะการปรับปรุงมวลชนทั้งหมดที่มีโซ่เจ้าหน้าที่ปฏิบัติการของพรรค ส่วนเป้าหมายทางเศรษฐกิจก็เพื่อกระพือความศรัทธาอย่างแรงกล้าของการปฏิวัติและการกระตุ้นการผลิต การมีส่วนร่วมของมวลชนจะเป็นการประกันที่ดีที่สุดของประสิทธิภาพในการผลิต

ความล้มเหลวของการก้าวกระโดดไปข้างหน้าครั้งใหญ่ ได้ให้ข้อคิดบางประการ คือ ถ้าหากมวลชนยังไม่พร้อมและจิตสำนึกยังไม่สูงพอแล้ว โอกาสที่จะเกิดการเปลี่ยนในทางเศรษฐกิจทำได้ยาก นอกจากนี้ประชาชนจีนเองจะต้องเปลี่ยนแปลงด้วยตนเองมิใช่รอคอยให้การเปลี่ยนแปลงเกิดขึ้นเองตามบุญตามกรรม เหมามีความเชื่อว่าการเปลี่ยนพลังใจ (moral forces) เป็นพลังกาย (physical forces) เป็นความอัศจรรย์ที่ไม่เกินความจริง ทั้งนี้เพราะ “ตราบิดที่มีมนุษย์ ความอัศจรรย์ต่าง ๆ ย่อมเกิดขึ้นได้ภายใต้การนำของพรรคคอมมิวนิสต์จีน” ความเชื่อมั่นในตัวมนุษย์ขั้นพื้นฐานนี้ Rousseau ได้ให้ข้อสมมติว่า เมื่อมนุษย์ได้รับการปลดปล่อยจากโซ่ตรวนของสังคมเก่าแล้ว เขาก็จะสามารถเข้าสู่ยุคทอง นี่เป็นจุดเริ่มต้นของการก้าวกระโดดไปข้างหน้า ซึ่งไม่เพียงมีเป้าหมายตามหลักจรรยาเท่านั้น แต่มีเป้าหมายทางเศรษฐกิจด้วย ในความคิดของเหมา การก้าวกระโดดไปข้างหน้าเป็นคำตอบของปัญหาความยากจนของจีน [Jan Deleyne, 1973, pp. 131 – 132.]

ตามหลักการหรือทฤษฎีของการปฏิวัติวัฒนธรรม การปลุกเร้าจิตสำนึกตามแนวทางสังคมนิยม (socialist consciousness) นั่นคือ การมุ่งแก้ปัญหาความอดอยากยากจนของมวลชน มิใช่มุ่งหาประโยชน์ส่วนตน จะช่วยยกระดับขีดความสามารถในการผลิตได้ดีกว่าวัตถุนิยม (material incentives) และคุณภาพที่ยิ่งใหญ่กว่าในหมู่ประชาชนก็จะยิ่งยกระดับขีดความสามารถในการผลิตของมวลชนให้สูงขึ้น ผู้คิดการปฏิวัติวัฒนธรรมเชื่อว่าเป็นการง่ายกว่าสำหรับประชาชนที่จะยอมรับความอดออมเมื่อระดับของชีวิตเท่าเทียมกันทั้งหมด และไม่มี ความแตกต่างในความมั่งคั่ง สังคมอุดมคตินี้ตามความคิดของผู้คิดเหล่านี้เชิดชูแรงงานที่ใช้กำลังกายและชีวิตชนบทแบบง่าย ๆ ต่อต้านความฟุ่มเฟือยและการล้างผลาญทรัพยากรทั้งมวล เพื่อความสุขสบายในชั่วอายุของตน นี่เป็นสังคมอุดมคติของ Jean-Jacques Rousseau ซึ่งเป็นผู้เขียนสัญญา

สังคม (Social Contract) และงานเขียนของเขาเป็นที่คุ้นเคยของปัญญาชนจีน และเป็นผู้หนึ่งที่มีอิทธิพลต่อปรัชญาของพวกเหมาอิดส์ [Jan Deleyne, 1973, pp. 132 – 133.]

4.2.1 เหตุผลของการปฏิวัติวัฒนธรรม

1. ชัยชนะของรัฐบาลใหม่เป็นหนีกองทัพพวกชาวนาที่ไร้การศึกษา และหลังจากนั้นแล้วพวกชาวนาก็ยังต้องรับภาระหนักมาโดยตลอด ทั้งนี้เนื่องจากนโยบายพัฒนาได้ให้ความสำคัญต่ออุตสาหกรรมมากกว่าการเกษตร

2. ในระยะเริ่มต้นพัฒนา รัฐบาลจำเป็นต้องระดมกำลังแรงงานทุกระดับเท่าที่มีอยู่มาร่วมกันทำงาน ดังนั้นพวกนักอุตสาหกรรมซึ่งจัดเป็นกระฎุมพีแห่งชาติก็ยังคงรับผิดชอบในโรงงานที่เคยเป็นของตนเองมาก่อน นอกจากนี้ปลายปี 1965 พวกนักศึกษาส่วนใหญ่มีพื้นเพมาจากพวกชนชั้นกลาง ถึงแม้ว่าสัดส่วนของลูกชาวนาและคนงานได้เพิ่มขึ้น (28% ในปี 1955, 36% ในปี 1958, 42% ในปี 1962 และ 49% ในปี 1965) ตำแหน่งสำคัญในอุตสาหกรรมและฝ่ายบริหาร ก็ยังคงมาจากชนชั้นกลางเป็นสำคัญ ชาวต่างประเทศที่ไปเยือนจีนในช่วงก่อนการปฏิวัติวัฒนธรรมต่างแปลกใจที่พบว่า เจ้าหน้าที่ที่ติดต่อด้วยมีภูมิหลังมาจากชนชั้นกลางที่มิใช่พวกกรรมาชีพ บุคคลเหล่านี้ในปี 1965 มีอายุตั้งแต่ 40 ปีขึ้นไป บทบาทสำคัญของชนชั้นกลางในชีวิตทางเศรษฐกิจและการศึกษาในขณะนั้น ทำให้ประธานเหมากลัวว่าประเทศอาจจะถูกขจัดออกไปจากระบบสังคมนิยม

3. สืบเนื่องจากคนรุ่นหนุ่มสาวในระยะดังกล่าวนี้มีจำนวนถึง $\frac{2}{3}$ ของประชากรทั้งหมด และคนกลุ่มนี้ไม่เคยรู้จักกับบรรดาความยากลำบากเมื่อครั้งที่จีนทำสงครามกับรัฐบาลชาตินิยม เหมาจึงเห็นว่าจำเป็นต้องหาวิธีฝึกอบรมให้คนรุ่นใหม่นี้ได้รับรู้ความทุกข์ยากลำบากของชีวิตภายใต้ระบบทุนนิยม

4. ในด้านการเมือง การปฏิวัติวัฒนธรรมถือว่าเป็นกลวิธีของการต่อสู้ช่วงชิงอำนาจระหว่างผู้นำ 2 ฝ่ายด้วยเช่นกัน จุดอำนาจภายในคณะกรรมการกลางของพรรคได้เริ่มสั่นคลอนตั้งแต่ต้นทศวรรษ 1960 เหมาไม่ได้รับการสนับสนุนอย่างชัดเจนจากเสียงข้างมากในเวลาเดียวกันเขายังต้องพาดพิงกับกลุ่มผู้บริหารระดับสูงซึ่งเอาแต่เสวยสุขอยู่กับอภิสิทธิ์ และพยายามที่จะฉวยเอาประโยชน์จากความยุ่งยากภายหลังการก้าวกระโดดไปข้างหน้า เพื่อเสริมสร้างอำนาจและนโยบาย “การฟื้นฟูปฏิสังขรณ์” ของตนให้มั่นคงยิ่งขึ้น ตัวอย่างเช่น หลิวเซาฉี และเต็งเสี่ยวผิง เป็นบุคคลที่มีอิทธิพลและยังเป็นสัญลักษณ์ทางการเมืองด้วย จุดประสงค์ของการรณรงค์ระยะยาวต่อบุคคลเหล่านี้ ไม่เพียงเพื่อกำจัดพวกนี้ให้ตกจากเวทีการเมือง แต่ยังเพื่อแสดงให้เห็นว่าสิ่งนี้เป็นความจำเป็นในวิถีทางสังคมนิยมของจีนด้วย

ทั้งหมดนี้เป็นสาเหตุที่แท้จริงของการปฏิวัติวัฒนธรรม [Jan Deleyne, 1973, pp. 133–134; วันรักษ์ มิ่งมณีนาคิน, 2525, หน้า 24–25. และ Jean Chesneau, 1979, p. 155.] ตลอดเวลาที่ผ่านไป ประธานเหมาได้แต่รอหาจังหวะเหมาะสมที่จะเริ่มการเคลื่อนไหวดังกล่าว ปฏิบัติการตอบโต้ระหว่างกลุ่มฝ่ายขวาและฝ่ายซ้ายยังคงดำเนินต่อไป

วันเวลาเริ่มต้นของการปฏิวัติวัฒนธรรมนั้นถือเอาวันที่ 10 พฤศจิกายน 1965 [Jean Chesneau, 1979, p. 139.] เมื่อหนังสือพิมพ์เซียงไฮ้ได้ตีพิมพ์บทวิจารณ์ละครเรื่อง “ไอ๋หฺรู่ย ถูกไล่ออก” (The Dismissal of Hai Rui) เขียนโดยนักเขียนหนุ่มคือ เหยาเหวินหยวน เนื้อเรื่องของละครกล่าวถึงความไม่พอใจของผู้คนที่คัดค้านนโยบายก้าวกระโดดไปข้างหน้า ผลปรากฏว่าบทวิจารณ์นี้ได้ก่อให้เกิดปฏิกิริยาลุกฮือแพร่ขยายออกไป และการวิจารณ์ก็ได้ขยายขอบเขตไปถึงระบบการศึกษาในมหาวิทยาลัย โครงสร้างอำนาจของรัฐบาลพรรคคอมมิวนิสต์เอง ภายในเวลา 2–3 เดือนการเคลื่อนไหวก็ได้ขยายไปทั่วประเทศ และดำเนินติดต่อกันมาเป็นเวลาหลายปี

4.2.2 ผลของการปฏิวัติวัฒนธรรม

การปฏิวัติวัฒนธรรมได้ก่อให้เกิดความยุ่งเหยิงในทางเศรษฐกิจในสาขาต่าง ๆ แตกต่างกันไปคือ มีผลทำให้เกิดความยุ่งยากค่อนข้างน้อยในสาขาเกษตร แต่ในสาขาอื่น ๆ ตรงข้ามเช่น อุตสาหกรรม การขนส่ง และการค้าต่างประเทศ ถูกกระทบอย่างมาก โดยเฉพาะอย่างยิ่งการขนส่งถูกทำให้ยุ่งยากอย่างลึกซึ้ง ตัวอย่างเช่น ที่ว่างในเที่ยวบินจำนวนมากพวยมแดง (Red Guard) ได้รับสิทธิเลือกซื้อก่อน มีผลทำให้วัตถุดิบและเครื่องมือทางอุตสาหกรรมจำนวนมากต้องถูกขนส่งทางรถไฟเป็นสำคัญ [Alexander Eckstein, 1978, p. 205.]

ผลต่อเกษตร : ข้อมูลเกี่ยวกับผลกระทบของการปฏิวัติวัฒนธรรมในชนบทมีน้อยมาก อย่างไรก็ตาม จากข้อมูลของ Jan Myrdal ผู้ซึ่งได้เดินทางกลับไปในปี 1969 ยังหมู่บ้าน Liuling ในภาคใต้ของเฮียนอัน สรุปได้ว่าการผลิตธัญญาหาร ผลไม้และผัก ได้เพิ่มขึ้นในระหว่างปฏิวัติวัฒนธรรม [Jan Deleyne, 1973, p. 146.] และในช่วงนี้ได้มีการใช้ปุ๋ยเพิ่มขึ้นในปี 1967 การเก็บเกี่ยวธัญญาหารโดยทั่วไปนับได้ว่าเป็นปีที่ดีที่สุดปีหนึ่งเท่าที่ได้บันทึกไว้ที่จริงอาจดีที่สุดประวัติศาสตร์จีน และประมาณว่าเก็บเกี่ยวได้ 200–230 ล้านตัน ปี 1967 เป็นปีที่การปฏิวัติวัฒนธรรมอยู่ในระดับสูงสุด อย่างไรก็ตาม ก็ต้องพิจารณาความจริงที่สำคัญด้วยว่า สภาพดินฟ้าอากาศดีมากในปีนั้น ซึ่งไม่ได้เป็นเช่นนี้ในช่วงการก้าวกระโดดไปข้างหน้า ยิ่งกว่านั้นพวกเขายังไม่ได้ถูกหันเหไปจากงานของพวกเขาโดยการอ่านคำสอนของเหมา และถึงพวกเขาได้อ่าน การศึกษาของพวกเขาไม่ได้ล่วงล้ำเวลาที่พวกเขาได้ใช้ในการทำงาน

ถ้าเราจะทักท้วงเอาว่าการเก็บเกี่ยวปี 1967 เป็น 215 ล้านตัน โดยใช้ตัวเลข เครื่องทางระหว่างการผลิตต่าง ๆ จะได้ว่าเพิ่มสูงกว่าปี 1957 ถึง 16% และในเวลาเดียวกัน ประชากรก็เพิ่มสูงมากเช่นกัน ในความเป็นจริงเป็นไปได้ว่าประชากรได้เพิ่มขึ้นโดยเฉลี่ย 1.5% ต่อปีจากปี 1957 เป็นต้นมา สำหรับปี 1960 และ 1961 ได้มีการลดลงในอัตราเกิดและเพิ่มขึ้น ในอัตราการตาย ภายใต้ข้อสมมุติฐานนี้รายได้ต่อหัวคิดเป็นธัญญาหารก็จะมากเท่ากับในปี 1957 อย่างไรก็ตาม ในปี 1968 การเก็บเกี่ยวเร็วกว่าปี 1967 คือผลผลิตการเกษตรลดลง 2.5% ถึงแม้ว่าตัวเลขการผลิตสำหรับปี 1969 และ 1970 ได้เพิ่มขึ้นบ้างแต่มันได้ถูกทำให้เพ้อ ดังนั้นแม้ บักกิงได้ประกาศว่า “พืชผลเหลือเฟือ” แต่หนังสือพิมพ์กัมแพงก็ได้รายงานข่าวว่านายกรัฐมนตรี กำลังมองในแง่ร้าย ซึ่งเขาได้กล่าวว่อุปทานของปุ๋ยได้ลดลง 50% [Xu Dixin and Others, 1982, p. 12. และ Jan Deleyne, 1973, pp. 137 – 138.]

ผลต่ออุตสาหกรรม : ผลกระทบจากการปฏิวัติวัฒนธรรมต่ออุตสาหกรรม นั้นร้ายแรงกว่าการเกษตร การขาดแคลนวัตถุดิบทำให้โรงงานจำนวนมากต้องลดระดับการผลิตของตนลง นอกจากนี้ในช่วง 1967–1968 การแตกแยกกันได้นำไปสู่การนัดหยุดงาน รวมทั้งการที่พวกคนงานได้ใช้เวลาส่วนใหญ่ไปในกิจกรรมทางการเมือง ทำให้เวลาที่จำเป็นต้องใช้ในการผลิตลดลง ในปี 1967 มูลค่าผลผลิตอุตสาหกรรมได้ลดลง 13.8% ในปี 1968 ได้ลดลงอีก 5% [Xu Dixin and Others, 1982, p. 12.] อย่างไรก็ตาม ก็ยากที่จะชี้ชัดว่าปัจจัยใดทำให้การผลิตลดลง เช่น ความรุนแรงของการต่อสู้ทางการเมืองภายในโรงงาน และสาเหตุภายนอก เช่น การขาดแคลนอุปทานของวัตถุดิบและสินค้าสำเร็จรูปเนื่องจากความไม่สะดวกในการขนส่ง การนัดหยุดงานของคณางานรถไฟ และความตึงเครียดที่เกิดจากการเดินทางของพวกยามแดง ได้ทำให้การรถไฟไม่อาจขนส่งสินค้าที่จำเป็นสำหรับโรงงานได้ในปริมาณตามปกติ แต่สรุปได้ว่าปัจจัยเหล่านี้มีส่วนร่วมกัน

ได้มีการขาดแคลนถ่านหินและน้ำมัน แต่ก็ไม่อาจทราบได้ว่าเกิดจากการขาดแคลนการขนส่งหรือการลดลงในการผลิต อุตสาหกรรมถ่านหินได้ถูกบีบโดยการต่อสู้ทางการเมืองอย่างรุนแรงในปี 1967 การประชุม 2 ครั้งได้ถูกจัดขึ้นในปี 1968 เพื่อจัดการกับปัญหาเหล่านี้ และการรณรงค์ได้ถูกเริ่มขึ้นเพื่อเชิญชวนประชากรให้ประหยัดถ่านหิน

ส่วนอุตสาหกรรมน้ำมันได้ถูกรุมทั้งโดยฝ่ายที่ชิงดีกัน แม้กระทั่งที่ดาซิง การทำงานได้หยุดชะงักโดยสิ้นเชิง และพวกคนงานได้ถูกส่งไปสนับสนุนการปฏิวัติวัฒนธรรมในเมือง และยิ่งไปกว่านั้นในปี 1968 หนังสือพิมพ์บักกิงได้ประกาศว่าในสาขา น้ำมันของแผนห้าปีฉบับที่ 3 ได้บรรลุผลตามแผนก่อนเวลา 2 ปี [Jan Deleyne, 1973, p. 138.]

การปฏิวัติวัฒนธรรมได้ก่อให้เกิดการสูญเสียการผลิตอย่างแน่นอน แต่มันก็ยังสามารถให้เห็นถึงความเจริญเติบโตของอุตสาหกรรมจีน การลดลงในการผลิตโดยทั่วไปได้เห็นพ้องกันว่าได้ลดลงค่อนข้างเบาบางโดยเปรียบเทียบเนื่องจากความรุนแรงของการต่อสู้ทางการเมือง โดยทั่วไปการผลิตของจีนได้เผชิญหน้ากับความยากลำบากแสนสาหัสด้วยความสำเร็จ

ผลต่อการค้าต่างประเทศ : การลดลงในการผลิตด้านอุตสาหกรรมและการแตกกระจายในการขนส่ง ได้นำไปสู่การลดลงในการส่งออกและการนำเข้าในปี 1967 และ 1968 นอกจากนี้การตกต่ำของการค้าต่างประเทศบางครั้งยังเนื่องมาจากความล่าช้าในเมืองท่าของจีน อันเป็นผลจากการหยุดงานที่อู่เรือ และการที่เรือแล่นช้าลงเพราะบรรทุกเกินน้ำหนัก

ตัวชี้วัดถึงผลกระทบทางเศรษฐกิจที่ถูกทำลายจากการปฏิวัติวัฒนธรรมคือตัวเลขการค้าต่างประเทศ ในปี 1966 ตัวเลขการนำเข้าคือ 4.3 พันล้านดอลลาร์ ซึ่งต่ำกว่าที่ได้รับในปี 1965 คือ 4.5 พันล้านดอลลาร์ และ 4.35 พันล้านดอลลาร์ในปี 1959 ในปี 1967 มูลค่าได้ลดลงเป็น 3.8 และเป็น 3.6 ในปี 1968 ในปี 1969 ได้สูงขึ้นเป็นประมาณ 3.9 พันล้านดอลลาร์ การส่งออกได้ลดลง 15% ในปี 1967 และ 1.6% ในปี 1968 ปีซึ่งผลกระทบของการปฏิวัติวัฒนธรรมยิ่งใหญ่ที่สุดในเมืองต่าง ๆ คือ ปี 1967 ในปีนี้การลดลงในการส่งออกเป็นผลมาจากการลดลงในการผลิตด้านอุตสาหกรรมซึ่งประมาณว่าลดลง 13.8% สำหรับผลผลิตอาหารเนื่องจากความคลาดเคลื่อนของการขนส่งและการล้มเหลวในการบริหารทำให้การส่งออกลดลง แต่จากปี 1968 เป็นต้นมา การส่งออกข้าวและหมูไปยังฮ่องกงได้กลับคืนมาใหม่

การนำเข้าก็เช่นกัน ถูกกระทบจากการปฏิวัติวัฒนธรรม ได้ลดลงกว่า 13% ในช่วง 1966-1967 และในปี 1968 ยังคงเกือบจะงักงัน การนำเข้าพวกเครื่องมือและเครื่องจักรถูกกระทบอย่างร้ายแรงที่สุด แต่สำหรับการนำเข้ารายการอื่น ๆ ภายหลังจากที่ได้ลดลงในปี 1967 ก็ได้เพิ่มขึ้นในปี 1968 และยิ่งเพิ่มขึ้นอีกในปี 1969 อันนี้เป็นจริงสำหรับกรณีของปุ๋ย นอกจากนี้ยังได้เพิ่มขึ้นในการนำเข้าผลิตภัณฑ์เหล็กกล้าและโลหะที่มีใช้เหล็ก อาทิเช่น นิกเกิล ทองแดง และตะกั่ว ซึ่งเป็นสิ่งที่ขาดไม่ได้สำหรับอุตสาหกรรมผลิตอาวุธ [Jan Deleyne, 1973, pp. 135, 137.]

5. ระยะเวลาฟื้นตัวจากการปฏิวัติวัฒนธรรม (Recovery from the Cultural Revolution, 1970)

ความยุ่งเหยิงของการปฏิวัติวัฒนธรรม เกิดขึ้นเพียงช่วงระยะสั้น ด้วยเหตุนี้เมื่อถึงปี 1969 เศรษฐกิจจีนได้อยู่ในทิศทางที่ก้าวไปข้างหน้าอีกครั้งหนึ่ง ในขณะที่การเก็บเกี่ยวปี 1968

และ 1969 ต่ำกว่าระดับปี 1967 นั้น เป็นผลมาจากสภาพดินฟ้าอากาศที่ไม่เอื้ออำนวย ยิ่งกว่าผลของการปฏิวัติวัฒนธรรม อย่างไรก็ตาม ปี 1970 อนุโลมให้เป็นปีที่หักฟื้นจากการปฏิวัติวัฒนธรรม ในปี 1970 นี้การเก็บเกี่ยวได้ผลดี ดังนั้นการผลิตทางการเกษตรได้ล้ำหน้าระดับที่สูงสุดของปี 1967 ในเวลาเดียวกันการผลิตทางอุตสาหกรรมกำลังฟื้นตัวอย่างรวดเร็วจากการตกต่ำในช่วงปฏิวัติวัฒนธรรม เมื่อถึงปี 1970 และเป็นไปได้แม้กระทั่งเมื่อถึงปี 1969 ได้ก้าวล้ำหน้าระดับก่อนหน้า [Alexander Eckstein, 1978, p. 205.]

6. ระยะเวลาห้าปีฉบับที่ 4 (The Fourth Five-Year Plan, 1971 – 1975)

หลังการสิ้นอำนาจของหลินเปียว (Lin Biao) ในปี 1971 ได้มีการประเมินนโยบายโดยส่วนรวมทั้งหมดเสียใหม่ ซึ่งนำไปสู่การยกระดับการพัฒนาเศรษฐกิจของจีนให้สูงขึ้น อันนี้สะท้อนให้เห็นได้ในรายงานต่าง ๆ ของรัฐบาล โดยเฉพาะสุดท้ายในรายงานของโจวเอนไหล (Chou En-lai) ต่อ National People's Congress ในเดือนมกราคม 1975

ปี 1971 จีนได้ประกาศใช้แผนพัฒนาอีกครั้งหนึ่งเป็นแผนห้าปี ฉบับที่ 4 (1971–1975) แนวโน้มที่สำคัญในแผนฉบับนี้ก็คือการเพิ่มขึ้นอย่างเด่นชัดในการลงทุน สำหรับเป้าหมายของแผนโดยสรุป ได้แก่

(1) การเพิ่มผลผลิตอุตสาหกรรม : วัตถุประสงค์ของแผนในด้านอุตสาหกรรมเน้นอุตสาหกรรมหนัก คือ เหล็กและเหล็กกล้า (โดยเฉพาะอย่างยิ่งการขุดสินแร่เหล็ก) ไฮโดรคาร์บอน และปุ๋ยเคมี [Jan Deleyne, 1973, p. 27.] มีการสั่งซื้อโรงงานอุตสาหกรรมสำเร็จรูป (complete plants) จากยุโรปตะวันตก ญี่ปุ่น และสหรัฐอเมริกามากมายหลายโครงการ การส่งมอบโรงงานเหล่านี้เริ่มระหว่างปี 1974 และต้องแล้วเสร็จภายในช่วง 3–5 ปี ซึ่งก็หมายความว่าในระหว่างปี 1977–1979 โรงงานผลิตปุ๋ยเคมี เหล็กเส้น โรงกลั่นน้ำมัน และอื่น ๆ ก็เริ่มดำเนินการได้ ดังนั้นการผลิตปุ๋ยเคมี เหล็กเส้นของจีน และโดยเฉพาะการขุดน้ำมันดิบและการกลั่นน้ำมัน จะเพิ่มพูนขึ้นอย่างมาก [Alexander Eckstein, 1978, p. 206.] ข้อสังเกตคือโครงการปุ๋ยเคมีทั้งขนาดใหญ่และขนาดกลาง ล้วนสร้างขึ้นมาเพื่อเสริมและสนับสนุนนโยบายเพิ่มผลผลิตการเกษตรเพื่อให้ทันกับความต้องการในสาขาอุตสาหกรรมและการเกษตรเอง

(2) การเพิ่มผลผลิตการเกษตร : การเกษตรยังคงเป็นรากฐานของเศรษฐกิจ มีการปรับปรุงพันธุ์พืชและการปลูกพืชหลายครั้ง รวมทั้งมีโครงการผลิตเครื่องจักรกลใช้ในการเกษตร อย่างไรก็ตาม ก็ไม่ได้มีข้อมูลข่าวสารใดที่ได้ประกาศออกมาอย่างเป็นทางการเกี่ยวกับเนื้อหาสาระของแผน

6.1 การพัฒนาในการเกษตรและชนบท

ช่องว่างระหว่างเมืองและชนบทยังคงห่างกัน แต่ได้ลดลงบ้างโดยมาตรฐานการครองชีพที่ดีขึ้นในชนบท การเพิ่มขึ้นในการผลิตด้านการเกษตรเป็นตัวอย่างหนึ่งของการปรับปรุงนี้ : การผลิตธัญพืชได้สูงขึ้นเป็น 275 ล้านตันในปี 1974 เทียบกับ 220 ล้านตันในปี 1965 การเพิ่มขึ้นโดยทั่วไปในมูลค่าการผลิตทางการเกษตรสำหรับปี 1974 เป็น 51% เมื่อเทียบกับปี 1964 อันนี้เป็นผลมาจากความพยายามอย่างมหาศาลในการปรับปรุงระบบการชลประทาน – การชลประทานที่ใช้กระแสไฟฟ้า การระบายน้ำและการสูบน้ำ – การพัฒนาปุ๋ยเคมีอย่างเข้ม (การผลิตปุ๋ยได้เพิ่มจาก 7 ล้านตันในปี 1964 เป็น 30 ล้านตันในปี 1974) การเลือกปลูก การปลูกพืชผลหลากหลาย และการเพิ่มขึ้นในจำนวนการเก็บเกี่ยวรายปี รวมทั้งการควบคุมและการบังคับแม่น้ำสำคัญ (ที่สำคัญได้แก่แม่น้ำฮวยและแม่น้ำไฮ) จีนภาคเหนือไม่จำเป็นต้องพึ่งพาธัญพืชจากจีนภาคใต้อีกต่อไป และไม่ประสบความสำเร็จที่ร้ายแรงในช่วงความแห้งแล้งอย่างใหญ่หลวงของปี 1971 เนื่องจากแต่ละกองการผลิตได้สำรองไว้ แต่อันนี้ก็ยังคงเป็นผลของการพัฒนาเขตชนบทเป็นอุตสาหกรรม (90% ของตำบลมีโรงงาน 1 แห่งหรือมากกว่าสำหรับทำการผลิตหรือกระจายผลผลิตการเกษตร) รวมทั้งการทำให้ราคาขายผลผลิตเหล่านี้ต่ำลง (ได้ลดลง 15.7% ในราคาของเครื่องยนต์ดีเซล เครื่องเกี่ยวข้าว รถบรรทุก และปั๊มน้ำ) และการเพิ่มขึ้นโดยทั่วไปในการผลิตรถแทรกเตอร์ (ได้มีรถแทรกเตอร์มากขึ้น 6 เท่า และเครื่องเกี่ยวข้าว 32 เท่า เมื่อเทียบกับในปี 1965) พื้นที่หน้าดินที่ไถหว่านโดยรถแทรกเตอร์ได้เพิ่มขึ้นเป็น 2 เท่าตั้งแต่ปี 1965 [Jean Chesneaux, 1979, p. 187.]

6.2 การพัฒนาในอุตสาหกรรมและเมือง

การเพิ่มขึ้นในผลผลิตอุตสาหกรรมระหว่าง 1964–1974 เป็นผลจากการสร้างความสัมพันธ์ใหม่ในโรงงาน คือ คนงาน เจ้าหน้าที่ปฏิบัติการ และช่างเทคนิค (อีกรูปแบบหนึ่งของไตรภาคี) ได้ทำงานร่วมกันในการประดิษฐ์โครงการ เครื่องจักรกล และผลผลิตใหม่ ๆ และในการปรับปรุงคุณภาพและปริมาณของการผลิต

การเคลื่อนไหวในการให้เสรีภาพทางด้านแนวความคิดมักก่อให้เกิดความก้าวหน้าที่ไม่ได้คาดล่วงหน้าไว้ : การผลิตน้ำมันได้เพิ่มจาก 8.7 ล้านตันในปี 1964 เป็น 65 ล้านตันในปี 1974 แม้ว่าโดยทั่วไปแล้วจีนไม่ได้มั่งคั่งอย่างมากในน้ำมัน เป็นจริงเช่นเดียวกันสำหรับการค้นพบท่อถ่านหินใหม่ใกล้ยูนนาน เป็นความจริงที่ว่า จีนเพิ่งมีความสามารถทัดเทียมกับประเทศอุตสาหกรรมที่พัฒนาแล้วในการก่อสร้างทางเรือที่เพิ่มขึ้น การผลิตคอมพิวเตอร์ โครงการวิศวกรรมโยธา เป็นต้น [Jean Chesneaux, 1979, pp. 188 – 189.]

อย่างไรก็ตาม ในช่วงแผนห้าปี ฉบับที่ 4 นี้ การพัฒนาเศรษฐกิจโดยทั่วไปให้ผลเป็นที่น่าพอใจพอสมควร แม้ความยุ่งเหยิงที่เกิดจาก “กลุ่ม 4 คน” ส่งผลให้อัตราความก้าวหน้ารายปีของมูลค่ารวมของผลผลิตอุตสาหกรรมและการเกษตรได้ลดลง 7.8% โดยอุตสาหกรรมลดลง 9.1% และการเกษตรลดลง 4% อัตราความก้าวหน้าของรายได้ประชาชาติเป็น 5.6% และในปี 1975 เมื่อตั้งเสี้ยวผิงเข้ารับผิดชอบงานประจำวันของรัฐบาลกลาง สิ่งต่าง ๆ ได้ถูกพัฒนาให้ดีขึ้น การผลิตเหล็กกล้าได้เพิ่มจาก 21 ล้านตันในปี 1974 เป็น 24 ล้านตัน และผลผลิตข้าวได้เพิ่มขึ้นจาก 275 ล้านตันในปี 1974 เป็น 298 ล้านตันในปี 1975 [Xu Dixin and Others, 1982, p. 12.] แต่อย่างไรก็ตาม หลังจากโจวเินไหลถึงแก่อสัญกรรมในเดือนมกราคม 1976 และกรณีเทียนอันเหมิน (Tiananmen Incident) วันที่ 5 เมษายน แล้ว “กลุ่ม 4 คน” ได้ทำให้การวินาศกรรมของพวกตนรุนแรงขึ้น พวกเขาได้เริ่มขบวนการ “วิพากษ์วิจารณ์ตั้งเสี้ยวผิง และต่อต้านแนวโน้มของการหันเหของฝ่ายขวาเพื่อกลับคำตัดสินที่ถูกต้องของคณะลูกขุนเกี่ยวกับข้อเท็จจริงที่เกี่ยวกับการปฏิวัติวัฒนธรรม” พวกเขาได้ทำลายประเพณีที่ดีของพรรค และเป็นเหตุให้เกิดความสูญเสียอย่างใหญ่หลวงต่อความมั่งคั่งทางวัตถุของชาติ การทำให้ชีวิตทางการเมืองและการจัดการทางเศรษฐกิจยุ่งเหยิง ได้ลอบทำลายกิจกรรมทางเศรษฐกิจอย่างร้ายแรง ดังนั้นเศรษฐกิจของชาติโดยส่วนรวมจึงจวนเจียนจะล้มละลาย